

ASR

﴿ ۱۰۳ ﴾ سُورَةُ الْعَصْرِ

Asır Sûresi, İbni Abbas ve İbni Zübeyr ve cumhur kavlince mekkîdir. Mücahid ve Katade ve Mukatil medenî demişler.

Âyetleri - Bilâ hılâf üçtür.

Fasılası - ر harfidir.

Bu Sûrei celîle gayet sade ve kısa olmakla beraber geçen Sûrelerin bütün nasihatlerini zübde eden bir cem'iyeti hâizdir. Kendilerini tekâsür iğfal etmiyen kimselerin hallerini beyan ile «

﴿ تَسْعَلْنَ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴾ âyetinin tefsirini de tezammun ettiği için ondan

sonraya konmuştur. İmamı Şâfiiden menkuldür: demiştir ki başka bir şey nâzil olmasa idi Kur'andan bu

Sûre insanlara yeterdi, bu Kur'anın bütün ulumunu müştemeldir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
﴿١﴾ وَالْعَصْرِ ﴿٢﴾ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِیْ خُسْرٍ ﴿٣﴾ اِلَّا الَّذِیْنَ
اٰمَنُوْا وَعَمِلُوْا الصّٰلِحٰتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا
بِالصَّبْرِ ﴿٤﴾

Sh:»6067

Meali Şerifi

Kasem olsun ki Asra 1 İnsan mutlak bir husranda 2 Ancak o kimseler başka ki iman edip salih ameller

işlediler ve hep hakka vasiyyetleştiler ve sabra vasiyyetleştiler 3

1. ﴿١﴾ وَالْعَصْرِ ﴿٢﴾ - Vav « وَالضُّحَىٰ » gibi kasem için. Kamusta zikr olduğu üzere asr

kelimesi lügatte; ism olarak: dehir: gündüz ve gece, gündüzün zevalden evvel ve sonra iki tarafı gadat ve

aşiyi, ve bilhassa öğleden sonra Güneşin kızarmasına kadar olan ikinci vakti, ve reht ve aşîret ve yağmur;

masdar olarak da: habs etmek, men'etmek ve vergi vermek, ve sıkıp suyunu çıkarmak ma'nâlarına gelir. Ve

bir şey'in vakti mahusuna da ayının harekâtı selâsesiyle «asr, isr, usr, usur» denilir. Netekim «

جَاءَ وَلَمْ يَجِ لِعَصْرِ . نَامَ وَلَمْ يَنِم لِعَصْرِ » geldi fakat vaktında gelmedi,

uyudu fakat vaktında uyumadı demektir. Gündüzle geceye ve sabah ile akşama asran denilir **اه**. Lâmi

cins ile « **الْعَصْرُ** », makamına göre bunların her birinin cinsine veya ıtlak halinde hepsine muhtemil

olduğu gibi lâmi ahd ile de içlerinden muayyen birine ve meselâ bir ikinci vaktına veya her hangi bir şey'in

muayyen bir zamanına masruf olur. Ondan dolayı lisanımızda asr mutlak zaman ve bilhassa içinde

bulunulan zaman ve karn, ya'ni seksen veya yüz senelik bir zaman ma'nalarına şayi' olmuştur. Burada

zaman, bâhusus asrı Muhammadî, ya'ni Resulullahın ba's buyurulduğu zaman, âhir zaman, ma'nâları

üzerinde yürümüşlerdir. İbni Cerîr: dehir, «saatün min saatinnehar», ikinci ma'nâları hakkındaki rivayetleri

zıkr ettikten sonra der ki: bu hususta savab olan kavil şudur: rabbımız tealâ asra kasem etmiştir. Asr, dehrin

ismidir, ikindidir, leyl ve nehardır. Bu ismin şâmil olduğu ma'nâlardan birini

tahsıys

etmemiştir. Onun için bu ismin lâzım olduğu her ma'nâ bu kasemde dahil olur **أهـ**. Demek olur ki asr

müteaddid ma'nalara gelen bir lâfzı müşterek olduğu ve birini ta'iyne karîne bulunmayıp hepsine de hamil

sahih olabileceği cihetle **مَا يُطْلَقُ عَلَيْهِ الْعَصْرُ** = «asır otlak olunan her şey» ma'nasiyle

umumuna haml etmek en doğrusudur.

O halde burada müfessirinin zikrettikleri ma'nâlardan herbirinin vechini düşünmek iktıza eder:

1- İkinci namazı, Mukatil demiştirki: Allah tealâ ikinci namazına kasem buyurmuştur. Zira «

حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى» âyetinde sâlâtı vustâ cumhura

göre ikinci namazı olduğu cihetle onun bir fazileti mahsusası vardır. Handak vak'asında aleyhissalâtü

vesselam «**شَغَلُوا نَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوَسْطَى صَلَاةِ الْعَصْرِ**» buyurmuştu. Bir

hadîste de «**مَنْ فَاتَتْهُ صَلَاةُ الْعَصْرِ فَكَانَ مَاتَرًا وَأَهْلُهُ وَمَالُهُ**» = ikinci

namazı geçen sanki ehli ve malı itlâf edilmiş gibidir» diye varid olmuştur. İkinci vakti gündüzün âhîrine

doğru insanların en ziyade kesb-ü ticaret için Dünya işlerine daldıkları şugul zamanı olmak i'tibariyle ikinci

namazının o sırada zorluğuyla beraber yüksek bir hassai münebbihesi vardır. Binaenaleyh ona kasem ile

faziletine nazarı dikkatı celbeylemekte mühim bir ma'nâ vardır.

2 - İkinci vakti, Katâde demiştirki: İkinci namazının vakti olmak ve duhaya mukabil bir takım delaili kudreti

havî bulunmak i'tibariyle Allah tealâ duhaya kasem buyurduğu gibi ikinci vaktına kasem buyurmuştur.

Filvaki' ikinci vakti gündüzün âhiri olmak hasebiyle Dünyada diğer mahlûkat ve hayvanatın yaratılışından

sonra yaradılan ve binaenaleyh hilkat gününün ikindisinde yaradılmış demek olan nev'i insanın hilkatı

zamanını andırdığı gibi Dünyada birgün mesabesinde demek olan insan ömrünün de son demlerini

andırdığı ve ikinci vakti geçip de birşey kazanamadan evine dönecek olanların

Sh:»6069

hali de pek acıklı, husranlı olduğu cihetle evvelki Sûrede ki tekâsürün iğfalini beyandan sonra bu Sûrede

insanların husranı anlatılırken ikinci vaktına kasem olunarak nazarı dikkat celbolunmasının da iki ma'nâsı

vardır. Maamafih şu ma'nâ daha şumullüdür:

3- Dehir, Sûrei İnsanda beyan olduğu üzere dehrin asıl ma'nâsı Râgıbın dediği gibi âlemin bidayeti

vücudunun inkızasına kadar olan müddet, ya'ni zamanı küldür. Bu ma'nâca külle ve cüz'e itlak olunan zamandan ehastr. Zaman ona da, eczasına da itlak olunur. Bununla beraber dehir uzun zamana ve âlemin müddeti bâkiyesine ve herhangi bir şey'in hayatı müddetine, ya'ni ömrüne ve mutlak zaman ma'nâsına da kullanılır. Ki daha şümullüdür. Bundan dolayı ekseriya asrı dehr ile tefsir ederken müfessirîn dehir ve zaman demişler ve asrı dehr ile tefsirin vechinde ve dehir ve zamana kasemin hikmetinde de bir kaç vecih beyan etmişlerdir:

BİRİNCİSİ: İbni Cerîrin rivayet ettiği vechile Hazreti Ali radiyallahü anhten «

وَالْعَصْرِ وَنَوَائِبِ الدَّهْرِ، إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ وَ أَنَّهُ فِيهِ
إِلَى آخِرِ الدَّهْرِ» ya'ni asra ve dehrin nevâibine: nevbet nevbet gelen mesaibine kasem olsun

ki doğrusu insan bir husran içindedir ve dehrin âhirine kadar onun, o husranın içindedir» diye okuduğu

işidilmiş ve bu bir tefsîr add edilmiştir. Demek ki asır, dehir ma'nasıdır. Ve dehre kasemin hikmeti de

onun insana mütemadiyen musîbetler yağdıran acı ve büyük hâdisât ve tehavvülâtına tenbihtir. Bir de bu

tefsirde husranda kalanların ile'ebed kalacaklarını beyan vardır. Maamafih denebilir ki bunda asrın yalnız

dehir ma'nasına değil, sıkmak ve habs etmek ma'nâsına da bir işaret vardır. Ancak bu ma'nâ kasemin

müstesna tarafını değil, müstesnâ minh tarafını, ya'ni husran tarafını takviyede zâhirdir.

İKİNCİSİ: denilmiştir ki: dehir halık tealânın kudretine

Sh:»6070

delâlet eyliyen her türlü acâibâtı müştemildir **اهـ**. Onun için ona «Ebül'aceb» denilmiştir. Küllî veya cüz'î, mu'tad veya gayri mu'tad, acı veya tatlı, kârlı veya zararlı her türlü harekât ve hadisât, tehavvülât ve inkılâbat onda vâkı' olur. Devletler, milletler, ni'metler, felâketler onda zuhur eder onda büyür, onda hitam bulur, onda kalır. Hattâ dehir ve zeman denilen şey kendisi «a'cebül'acâib» dir. O, bir taraftan peyderpey bir hareket ve cereyan arz eden bir tehavvül mi'yarı bir taraftan da o harekâtın mâverasında bir sükûn ve sübut ifade eden sade bir imtidad mi'yarı olarak görünür.

Ma'dume benzer bir varlık, varlığa benzer bir yokluk gibidir. Râzî derki akıl ona yok diye hukm edemez çünkü devirler, seneler, aylar, günler, saatlarla cüzlere taksim olunur. Ziyade ve noksan ve mutabekatte mazî ve müstakbel olmakla hukm olunurken nasıl ma'dum olur. Bununla beraber mevcut diye de hukm olunamaz, çünkü halihâzır, gayri münkasim bir andır. Mazî ve müstakbel ise ma'dumdurlar. Ma'duma ise

vücut ile nasıl hukm olunur? أهـ . Onun için Felâsife ve Mütakallimîn zaman mevcud mudur?

Ma'dum mudur? Mevhummudur? Bizim ona ilmimiz bed'îhîmidir? İntiza'îmidir? Diye bahisler etmişler

durmuşlardır.

Mazî hayâl, manzarı âti henüz adem! Hal oynatır şuurumu bilmem nedir budem?

Bir an imiş meali kitabı vücudumun Ömrüm şu gamgüsârım olan satrı mürtesem.

Bir Arab şairi de:

وارى الزمان سفينة تجرى بنا نحو المنون ولا نرى
حركاته

Zamanı öyle görüyorumki bir gemi: bizimle ölüme doğru akıp gidiyor, fakat harekâtını görmüyoruz,

demiştir. Zaman böyle varlıkla yokluk arasında nîk-ü bed, ni'met-ü nîkmet, serrav-ü darra, sıhhat ü maraz,

gînâ-u fakr, kâr ve zarar gibi ezdadı cami', türlü acâibâtı hâvî olmak

Sh:»6071

i(tibariyle ehemmiyyetine binaen ona kasem edilerek onun içinde bulunan insanın husran veya kazanç

noktai nazarından ahvaline nazarı dikkat celb olunmuştur.

ÜÇÜNCÜSÜ: insanın ömrü en kıymetli sermayesidir. Ne kazanacaksa onunla kazanacaktır. O omr ise dehirden bir cüzdür. Onunla akmaktadır. Hattâ insan için dehir ömründen hattâ ömrünün içinde bulunduğu lâhzasından ibaret gibidir. Kârsız geçen her lâhza, o nefis sermayeden heder edilen bir ziyan bir husrandır.

Bununla beraber senelerce zayi' edilen bir omür, içinde bulunduğu son bir lâhzada kendisine ebedî

Cenneti kazandıracak salih bir iş yapmağa muvaffak olabilirse geçen bütün zayıtı telâfi ederek o

husrandan kurtulmuş ve o insan için en şerefli şey ve bütün dehir o lâhzadan ibaret olmuş olur. Bu sayede

insan ömrünün içinde bulunduğu her lâhzasını fırsat bilerek onunla geçirmiş olduğu fırsatları kaza ile

telâfiye bir dereceye kadar imkân bulur. Netekim «

وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خَلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ
أَرَادَ شُكُورًا» buyurulmakla ona işaret edilmiştir. Böyle vaktinin kıymetini bilmek ma'hadırki

Sofıyye, sofi ibnülvakt olmalıdır, ya'ni ömrünün ve bilhassa fi'len içinde bulunduğu vakti halin kıymetini bilmeli ve onunla yarın Âhireti için ne kâr, ne hayr edebilmek mümkün ise onu kazanmağa çalışmalıdır, demişlerdir. Nasilki bu günün yarını yoktur, diye âhirete inanmıyanlar da bilakis Dünya zevkını sürerek gönüllerince kâm almak için «gün bugündür, saat bu saattir ne yapacaksak şimdi yapmalıyız» diyerek herçi badâbad vaktına uyup çıkarını çıkarmak ma'nasına ibnüz zaman olmak, zaman geçince onunla beraber geçip gitmek isterler. Maksudları muhtelif olmakla beraber ikisi de:

Öğren rüsumı asrı, lisanı zamaneyi

Bak tab'i nasa vakta münasib tekellüm et

Demeyi hoşlanırlar. Çünkü vakit gerek istihsal, gerek

Sh:»6072

istihlâk, gerek kâr, gerek zarar için yapılacak iş zamanıdır. İşte vakit böyle bir fırsat ve ömür bütün anâtiyle

böyle kâr ve zarara ma'ruz bir sermaye ve zaman böyle bir taraftan inkıza bir taraftan izdiyad etmek üzere

bulunan usuli ni'amdan bir ni'met olmak hasebiyle vakt-ü zamanın kadrini takdir ile ömrün kıymet ve mahiyetine nazarı dikkati celb için asra kasem edilmekte mühim ma'nalar vardır. Birbirini iyzah demek olan bu iki vecihte asrın dehr-ü zaman ma'nası mülâhaz olunurken meni' ve ata ma'nalarına da işaret edilmiş bulunduğu hafî değildir. Bunlar kasemin gelecek cevabında hem müstesnâ minh ve hem müstesna taraflarına nâzır, te'yid cihetlerini de haizdir.

DÖRDÜNCÜSÜ; yine vechi mezkûr üzere insan ömrünün hasılı demektir, zaman geçtikçe insanın ömrü eksilir ve binaenaleyh kendisinden bir cüz' gitmiş bulunur: netekim şöyle denilmiştir:

إذا ما مر يوم مر بعضی ولا شيء بانفس لی من عمری

Her gün geçtikçe benim birazım gider, benim için ise ömrümden enfes bir şey yoktur **اه**. O halde o gidenin mukabilinde bir kesb olmazsa o noksan aynı husrandan ibaret olur. Bununla beraber acibtir ki insan geçen cüz'ünün yerine ne kazandığını hesap etmez de gün geçtikçe büyüdüğünü zu'm eder, hattâ vakıt geçirmekle eğleniyorum, rahat ediyorum diye sevinir, onun için denilmiştir ki:

انا لنفرح بالايام فقطعها وكل يوم مضى نقص من الاجل

Biz günleri geçiriyoruz diye ferahlanıyoruz halbuki her geçen gün ecelden, ömürden bir eksiklidir. Bu

itibar ile asra kasede şu ma'nâ olur: o acib olan asra, zamana iyi dikkat ediniz, çünkü o geçtikçe insan

büyüyorum çoğalıyorum, yaşıyorum zanniyle sevinir, halbuki o asır

Sh:»6073

mütemâdiyen onun ömrünü yemekte, o geçen leyl-ü nehar vücudunu kemirmekte ve bu suretle o her dem

husran içinde kalmaktadır. Ancak iman edip de güzel ameller yapanlar ilh... müstesnâdır. Onlar ziyan

etmez kâr ederler. Bu ma'nâ iledir ki «1332» senei hicriyesi harbi umumîden önce tetkitati şer'iyye meclisi

reisi iken irtihal eden üstadım büyük Hamdi Efendi namiyle ma'ruf el'hacc Mahmud Hamdi ibni Ahmed ibni

Abdullahil'kayserî «رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ» Hazretlerinin vefatı ve Balkan muharebesinin teessüratı

dolayısıyla yazdığım

خطب تناكره النفوس بانا ردع المنى واوعد

الحسابنا
الخطب ذو شرع و شرعة خطبنا دوس النفوس لينبت
السعدانا
وعد الربيع عيشا ناعما فغدا يصب عليهم حدثانا
الخ... .

matla'ıyla başlıyan mersiyede şöyle demiştim:

ان الحياة تغرنا و مماننا من ضرعها يسترضع الالبانا
فالمروبين زفيرها و شهيقها يحي بظن و ينسج الاكفانا

BEŞİNCİSİ: bir de bir takım kimseler gördükleri fenalıkları, çektikleri husranları hep dehre, zamana isnad

ederek zamandan şikâyet ederler. Ve zamanların nühüsetinden bahs ederler. Halbuki:

يقولون الزمان له فساد وما فسد الزمان وهم فساد

Sh:»6074

Zaman bozuldu fesadı var diyorlar. Zaman bozulmadı kendileri fesad, denildiği vechile fesad, fenalık zamanın değil, insanların kendilerindedir. İşte asra kasem edilmekte zamanın ehemmiyyetini ihtar ile bir de o zu'mu red ma'nâsı vardır. Zira kasem, yemîn edilen şey'in şerefini iş'ar eder. Bu şöyle demek olur: haddi zatinde asrın, zamanın aybı, kabahati, zararı yoktur, o değerli bir ni'mettir, insanlar zamanın kadrini bilip de hepsi salâha çalışmadıkları için salâha çalışmayanlar husrandadır, Allah cezalarını verir. Bu ma'na «

لَا تَسْبُوا الدَّهْرَ فَإِنَّ الدَّهْرَ هُوَ اللَّهُ

Bu tafsilâttan anlaşılır ki asrı böyle dehr-ü zaman ma'nâsına haml etmek, en umumî ve en şumullü ma'nası

olmak i'tibariyle diğer, ma'naların fâidelerine dahi şâmil olabilecektir. Böyle olduğu halde daha sarih olmak

وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ « وَالْعَصْرِ « denilmeyip de « وَالِدَّهْرِ « için

» diyen Dehriyunun zuumlarına bir ihtimal şâibesi verilmemek fâidesini hazi olduğu gibi asrın zikr olunan

hususî ma'nalarının da ehemmiyyetlerini ihtardan hali olmaz. Zira mutlak asrın, dehrin ehemmiyyetini

kasem ile ihtar etmek, onun en mühimm olan aksamını taharriye sevk eder. Bu ise bilhassa lâmı tarif ile

mu'arraf olmak hasebiyle de en ziyade muhatablara yakından alâkası olan asrı düşündürmek lâzım gelir.

Bu da herkese evvel emirde kendi bulunduğu zamanın hudud ve eczasını ihtar eyler. Bunda ise ilk

muhabat Resulullah olduğu cihetle lâm, ahde mahmul olmak üzere:

4- Bu asırdan murad, asrı nübüvvet, ya'ni asrı Muhammedî olmak tebadür eder. Bunda mutlak asrın her ma'nası bulunmakla beraber hepsinde mümtaz olan bir fazîlet ve hususiyetle büyük bir cem'iyyet de vardır. Bu da üç mertebe üzere mülâhaza olunabilir:

EVVELA, hatemünnebiyyîn olan Resulullahın ilk ba's buyurulduğu zaman ki her tarafta dînler çığırından çıkmış, nübüvvet, fazîlet, hakk u adâlet, ma'rifetullah

Sh:»6075

ışıkları sönmüş: âlemi cehalet, küfür ve şirk zulmetleriyle zulüm-ü cevri, bagy-ü fesad, şerr-ü hasar

kaplamakda bulunmuş iken bir leyleikadirde « قَرَأَ بِاسْمِ رَبِّكَ » emriyle Kur'an nâzil olarak nurı

nübüvvet tulu' etmişti. « لَمْ يَكُنْ » Sûresinde geçtiği üzere dîni kayyimenin neşriyle insanlığı

şerrülberiyenin istilâsından, hüsrânı küllîden kurtarmak için salâha da'vet ile Cennet ve rıdvan yolunu

göstermeğe başlamış, bu suretle kurunı vustadan son asra geçiren tahavvülât ve inkılâbatın mebdei

olmuştu. O vakit bu asra kasem ederek «

إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا الخ

ma'nası şübhesizki mühimdir.

SANIYEN, bi'seti seniyyeden vefata kadar olan asrı saadettirki biri mücahede, biri de feth-ü nusret ile

muvaffakiyyet iki safhadan ibaret olan bu asırda nuru nübüvvet gittikçe parlamaya başlayıp hüda ve dîni

hak « لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ » bütün âleme yayılmak üzere hak ve bâtil tefrik olunmuş,

kazanç ve husran yolları ayırd edilerek « قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ » hükmü zâhir

olmuştu. Bu asra kasemdeki ma'hâ ise daha mühimdir. Nihayet bi'seti seniyyeden, daha doğrusu hicreti

seniyyeden ilââhiriddehir bütün kurunu ahîreyi ihtiva eden âhir zamandırki bu asır bütün dehrin ve bütün

Enbiya asırlarının ahkâm ve asarını gayesine irdirecek olan risaleti Muhammediyyenin imtidadı müddeti

ma'nasına asrı Muhammedîdir. Ve işte asrın en cem'iyyetlisi bu asırdır. Ve bir kısım müfessirinin dediği gibi

bizce de en ziyade mütebadir olan bu asırdır. Burada bilhassa bunun ehemmiyeti ihtar olunmak üzere

asra kasem olunmuştur. Zira Sûrei Kasasta «

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَى

» âyetinde işaret olduğu üzere Kur'anda tarihi beşer noktai nazarından zamanın üç kısma taksimine

işaret olunmuştu. Hazreti Musaya Tevratın nüzulünden evvel geçen, ya'ni Fir'avnın helâkiyle nihayet bulan zaman kuruniulâ zamanı ve Tevratın nüzuliyle açılan zaman da Hatemülenbiyaya kadar

Sh:»6076

kurunivustâ zamanı, Hatemülenbiyanın zuhuriyle başlayan kurunı ahîre de âhir zaman, ya'ni Muhammed ve ümmetinin asrı demek olduğundan «**وَالْعَصْرُ**» denince bu asır anlaşılacak ıktiza eder. Birgün, sabah, öğle ve ikindi üç vakit olarak mülâhaza edildiğine göre ba'zı hadîslerde Ademin hılkatı hılkatı âleme nazaran Arzda nebatat ve hayvanatın yaratıldığı son günün asrı, ya'ni ikindisi halinde tasvir edildiği gibi Dünyada nev'i beşerin ömrü de birgün i'tibar edilerek asrı Muhammedî bugünün ikindisi misalinde temsil edilmiştir. Netekim buharî ve sâirede şu hadîs, ma'rufur: Sizden evvel geçmişlere nisbetle sizin vaktiniz ikindi namaziyle gurubı şems arası kadardır. Sizin meselenize sizden evvelkilerin meseli tıbkı o Adamın meseline benzerki bir ecîr istîfcar etmiş, sabahtan öğleye kadar kim çalışırsa bir kıyrat demiş, Yehûd çalışmış, sonra öğleden asra, ya'ni ikindiye kadar kim çalışırsa bir kıyrat demiş, Nasâra çalışmış, sonra da asırdan akşama kadar kim çalışırsa iki kıyrat demiş, siz çalışmışınız, bunun üzerine Yehûd ve Nasâra

kızdılar, biz daha çok çalışmışken daha az ücret aldık dediler, Allah tealâ da: «ben sizin ücretinizden birşey

kesdimmi?» buyurdu; hayır, dediler: «o halde bu benim fadlımdır onu dilediğime veririm» buyurdu. Bu

suretle siz az amelle çok ecre nâil oldunuz **اه**. (İncillerde de buna benzer bir temsil bulunduğu geçmişti)

bir kısım müfessirîn bu hadîs ile istidlâl ederek demişlerdirki: bu hadîs, asrın Hazreti Peygambere ve «

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ» buyurulan ümmetine mahsus olan zaman olduğuna

delâlet eyler. Allah tealâ Resulünün «**وَأَنْتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ**» diye mekânına ve «

لَعَمْرُكَ» diye omrüne kasem buyurduğu gibi burada da asrına kasem buyurmuştur. Binaenaleyh bütün

bu izahattan sonra hasılı ma'na şu olur: ya Muhammed! Her ma'nasiyle asra ve bahusus pek büyük

hadisâta sahne olmak ve gerek tazyîki gerek verimi ı'tibariyle bütün geçmiş

zamanların

Sh:»6077

hulâsası, dehrin ikindisi demek olan son asra, ya'ni bütün ümmetlerin hesabı görülmek üzere bulunan ve

senin asrın olan âhir zamana kasem olsunki 2. **﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ﴾** hakikaten insan -lâm, istisnâ

karînesiyle istiğrak içindir, ya'ni her insan bütün nev'ibeşer her asırda ve her zamanda ve hususiyle

asriahîrde bulunan insanlar bervechi âfi müstesnâ olanlardan ma'da hepsi ﴿لَفِي خُسْرٍ﴾ mutlak

bir husran içindedir.- Küfr-ü küfran gibi husr-ü husran, kazanacak yerde ziyan etmek, sermayeyi zayi'

eylemek, nihayet iflâs ile hasret-ü hırman içine düşmektir. Tenvin de ta'zîm ve tenvî' içindir. Ya'ni büyük bir

husran, veya bir nevi' husran içinde müstağraktır. Çünkü insanın sermayesi ömrüdür, o ise her nefes, her

saat sarf olunup giderek tükenmekte ve her nefes geçtikçe o naîmin suâl ve hesabı yaklaşmaktadır. Eğer o

nefesler insanın her istediği zaman istediği gibi yapacak vechile kendisinin olsaydı kendi sun'u icadı

bulunsaydı o ömür tükenmez, insan onu dilediği gibi sarf etmekte hiç bir hasara düşmezdi, fakat o insanın

kendi milki değil, yaratan Halık tealânın milki olup onun namına güzel tesarruf ederek kârından istifade

etmesi için insana mahdûd ve hisablı bir surette verilmiş ariyet sermaye kabîlindedir. İnsanın bütün

istifadesi onun sarf-u mubadelesinden hasil olacak kâra bağlıdır. Onun için «

«كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ رَهِينٌ» dir. «لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى»

Bu suretle insan o sermayeyi veren sahibine ödedikten sonra hesap günü kendisine kalacak olan kâra göre

kendisini kurtaracak ve o nisbette mütena'im olacak veya açığına göre mes'ûl ve müflis olarak husran ve

azâbda kalacaktır. Mîzânın ağır veya hafif basmasının hasılı da budur. O halde zamanın acı veya tatlı

hadiselerle cereyanı içinde her sarf olunan nefeste bir ziyan vardırki onu ancak karşılığında Allah

için

Sh:»6078

yerine konup onunla tartılacak olan kâr ödeye bilecektir. Ömürden her geçen saat, her sarf olunan nefes ya bir işe sarf olunur, ya boşuna geçer, boşuna geçtiyse elbette bir ziyandır. Bir işe sarf olunduysa o iş ya hayır ve salâh olan bir tâattır veya şerr-ü fesad olan bir ma'siyettir, veya ne o, ne o ikisi ortası mübah olan bir iştir. Bir mübah ise bir eseri kalmamak i'tibariyle boşuna geçmiş gibidir.. Bir şerr ise muhakkak bir husrandır. Eğer bir tâat ise onu veya daha diğer birini ondan daha güzel bir surette yapmak da mümkündür. Çünkü Allah tealâyâ hudu' ve huşu' meratibi gayri mütenahîdir. Çünkü Allah tealânın kahr-ü celâli meratibi ve husni mutlak tecelliyâtı gayri mütenahîdir. Onun için insanın Allaha ılmı ne kadar çok olursa haşyet ve mahabbeti de o nisbette çok, tâat ve amelde ta'zimi o nisbette etemm-ü ekmel olur. O halde her nefeste daha güzelini yapmayıp da ednasiyle kalmakta da kârdan olsa bile bir nevi' ziyan vardır. Bu itibar ile insan her lâhza bir nevi' husrandan halî değildir demek olur. Bununla beraber bunlara asrın, zamanın cereyanı içinde her taraftan hücum etmekte bulunan mani'aları, tazyik edici diğer büyük hadiseleri de munzamm olarak mülâhaza edilirse insanın her lâhza nasıl bir tehlike ve husran içinde bulunduğu zâhir olur. Her an ni'met ve refah içinde bulunduğu zâhir olur. Her an ni'met ve refah içinde bulunduğu farz edilse bile her

dem ömrü ölüme doğru gitmekte bulunan insanın bir hüsrân içinde bulunduğunu inkâr etmek kabil olmaz.

Zira her geçen nefes bir ölümdür. Bundan dolayı Râzî derki bu âyet insanda husran ve haybetin asl

olduğuna delâlet eyler. Bunun takriri şudur: insanını hakikî saadeti, Âhireti sevmek, Dünya elem ve

lezzetine iltifat etmemektedir. Bununla beraber Âhirette dâiy olan esbab ise zâhirdir ki o havassi hams ve

şehvet ve gadabdır. Onun için ekser halk hubbî Dünya ile meşgul ve onu talebde müstağraktır ve ondan

dolayı husran ve

Sh:»6079

helâktedirler. 3. ﴿الَّذِينَ﴾ ancak o kimseler müstesnâ -şu zikr olunacak dört vasf ile

muttasıf olanlar husranda değil, kârdadırlar:

1- ﴿أَمَّنُوا﴾ ki iman etmişler -Fatihada ve Sûrei Bekarenin başında ve sâirede geçtiği üzere

bütün âlemlerin rabbı rahmanı rahîm, dîn gününün mâliki Allahın birliğini ve indirdiğini tasdik edip ona

ihlâs ile ibadet ve tâate ıkrar vermişler «وَصَدَقَ بِالْحُسْنَىٰ» buyurulduğu üzere husnâya itikadi

sahîh ile itikad edip fazîlet ile rezîletin: salâh ile fesadın, doğru ile eğrinin, mü'min ile kâfirin mutây' ile

asînin, haklı ile haksızın Allah yanında farkı olduğuna ve hayır amellerin iyi, şerr amellerin kötü cezası

verileceği Âhîret gününe, dîn gününe inanmışlar.

2- ﴿وَعَمَلُوا الصَّالِحَاتِ﴾ ve iman ile salih ameller işlemişler -ya'ni imanları yalnız

gönüllerinde ve dillerinde kalmamış, bütün hislerine, akıllarına, mevcudiyetlerine nüfuz ederek iradelerine

sahib olmuşlar da yaptıkları işleri iman ve itikadlarına muvafık, Allahın rızasına, indirdiği ahkâma uygun,

hak ve hayr olduğuna kani' olarak yapmışlar, her salâha çalışıp kendileri ve ehl-ü iyalleri ve kavımları ve

insanlık için salâh, sonu hayır ve menfeat olan işler « لِيَبْلُوكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا »

buyurulduğu üzere güçleri yettiği kadar güzel ameller yapmışlar, emrolunan vazîfeleri eda, nehyolunan

kebâir ve fevahişten ictinab eylemişlerdir ki bunların esasî Kitab ve Sünnette tafsîl olunmuştur. Zamanına

göre cüz'iyatı da icma' ve ictihadlarına bırakılmıştır. İymandan sonra Hak tealânın emrine ta'zîm ve halkına

şefekat ve menfeat esasında hulâsa edilen ameli salih başlıca iki nevi'dir. Birisi bedenî ibadetler gibi

mükellefin evvelen ve bizzat kendisine nafi' olan ve kendi salâhına yarıyan ameller, birisi de

zekât

ve sadeka gibi başkalarına nafi' olan amellerdir. Birine mükemmili nefis, birine de mükemmili gayr, yâhud birine fazîlet, diğeriine fadıl ta'bir olunur. Bunun en mühimmi de hakka da'vet ve hak yolunda mücahededir. Onun için bunlar iman ve salih amel ile kuvvei nazariyye ve ameliyyelerini tekemmül ettirmeğe çalıştıktan maada Allah için birbirlerinin ve başkalarının kemal ve salâhına da çalışarak hakka da'vet ve fadl-u islâh ile ikmali gayre himmet hususunda yekdiğeriyle andlaşmayı ve hep hak yolunda yardımlaşmayı da vazîfe bilmiş olduklarından dolayı ameli salihin bilhassa bu iki kısmına işaret ile buyuruluyor ki:

3- ﴿وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ﴾ ve hakka vasiyyetleşmişler -ya'ni bütün azimleri hakka

müteveccih imanları da amelleri de kavilleri de hep hakka masruf olmuş, çünkü hakka masruf olmanın her şey bâtıldır, hasardır, husran olmayacak iman ve amel de ancak hakka iman ve hak yolunda ameldir.

Onun için bunlar büyük küçük birbirlerine, hemcinslerine riyakârlık, münafıklık, ziyankârlık, ilişiksizlik veya tebasbus ve dalkavukluk etmeyip bütün iyilik Hakkın yedinde olduğunu bilerek ve fânî, geçici aldatici, hasara götürücü şeylere aldanmayıp her şey'in hakkını gözeterek hep birbirlerine hak tavsiye etmişler, her işte hak, sâbit, doğru olanı yapmayı hakk üzere birleştirmeye hep hakka da'vet eylemeği, emri bil'ma'ruf ve nehyi anil'münkeri, hasılı daima hak ve istikamet üzere hareketi tavsiye ve nasihat edişmişler, öyle and

edip o yolda muamele eylemişler, iymanları da amelleri de hep hakka masruf olmuş.

4- ﴿وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ﴾ ve sabra vasiyyetleşmişler -ya'ni hak ve hayır yolunda sabra

vasiyyetleşmişlerdir. Çünkü zamanın acâibliği, Dünyanın iğfali, nefislerin

temâyülâtı,

Sh:»6081

husrana gidenlerin çokluğu karşısında hayır yapmak hak söylemek, hak yolunda gitmek bir çok acılar

çekmeğe, zorluklara katlanmağa, mücadele etmeğe, butlân, iflâs geçitlerini atlamağa, bunlar da sabra

mütevakkıftır. Onun için Sûrei Lokmanda emri bil'ma'ruf ve nehiy anil'münker yapanlara «

أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا
أَصَابَكَ ۗ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنَ الْعَزْمِ الْأَمُورِ ۗ» diye isabet edecek musîbetlere sabır tavsiye

edilerek onun azme mutavakkıf büyük işlerden olduğu anlatılmıştı. Burada da bunların birbirlerine hak

tavsiye ederken aynı zamanda sabır da tavsiye ettikleri bilhassa anlatılmıştır. Netekim Sûrei Beledde

akabeyi iktihâm eden ve iyman edip de birbirlerine hem merhamet, hem sabır tavsiye edenlerin meymenet

sahibleri oldukları anlatılmıştı. Hak yolunda can veren şehidlerin indallah ebedî hayata nâiliyyetleri de sabır sayesinde. Ölüm nasıl olsa mukadder olan bu âlemde böyle hak yolunda güzel iş görmek için can vermek ve öyle hakka kavuşmaktan daha büyük ne saadet olabilir. Fakat öyle bir azm, öyle bir akabeyi ıktiham etmek kolay değildir. İşte bu müstesnâlar öyle birer akabe olan müşkil, zor vaz'iyet ve ahvalde caymamayı, yılmamayı bırakmamayı, za'f göstermemeği ve böylelikle birbirlerine yardımsız, tesellîsiz bırakmayı gerek tâat ve amel ve gerek âlâm ve mesaib ve gerek şehevata karşı sabr-u metanet tavsiye etmeği kendilerine şiar edinmişlerdir. Ma'lûm ki sabır nefsin iyi bir iş yapmak veya fenalıklardan kaçınmak için acıya, meşakkate tehammül kuvvetidir. Başlıca iki nevi' olarak mülâza edilir.

BİRİSİ, elem ve külfete sabırdır ki bununla tâat ve mücahedenin ve güzel amellerin meşakkatlerine tehammül olunarak ulüvvi himmet ashabının nâil oldukları muvaffakiyetlere irilir.

BİRİSİ de, lezzet ve şehevata karşı sabırdır ki bununla da haramdan, menhiyyattan ve hoş görünüp de sonu

fena olan aldatıcı, tehlikeli, maddeten veya ma'nen muzır şeylerin zararlarından sakınılır, korunulur. «

حُفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَحُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ» hadîsi şerifinde iki

cihete de işaret vardır. Sabrın derecesi hususunda fitrî kabiliyyetin bir hukmü bulunduğu münker

olmamakla beraber, terbiyenin, i'tiyadın ve binaenaleyh azm-ü iradenin ve onun için de iymanın

ehemmiyeti çok büyüktür. Bu cihetle sabır, efali ihtiyariyyeden olarak efali mükellefin miyanında tavsiye

olunduğu gibi «

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ
« إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ » diye emr olunmuştur. Çünkü «

« إِنَّمَا يُوفَى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ » dir. «

وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ
وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ

« وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ » dur. Onun için hadîslerde de «

« مَنْ صَبَرَ ظَفَرَ » = sabır eden, « الصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ » = sabır, genişliğin anahtarıdır»

zafer bulur» diye vârid olduğu gibi, dilimizde de «İlmin başı sabırdır», «sabrın sonu selâmettir» diye mesel

olmuştur. Bu izzahattan ve sözü'n gelişinden anlaşılırki memduh olan ve tavsiye edilen sabır, iman ve

ameli salih ile hak ve hayır yolunda sabırdırki bu şecaat, sadakat, merdlik şıardır. Yoksa her kötülüğe

katlanmak, her zillete boyun eğmek, pislikler içine düşüp de her ne bahasına olursa olsun ondan çıkmağa

kurtulmağa çalışmamak, çabalamamak, ilişik etmemek, bâtılda, fenalıkta herçi bâdâbâd saplanıp kalmak

ve şerre rıza demek olan atalet, zillet ve meskenet ile sukutdan ibaret bulunan duygusuzluk değildir. Çünkü

«وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ» dir. «

«وَلَمْ يَكُنْ لَهُ وَلِيٌّ مِنَ الذُّلِّ» dir. Ve çünkü şerre rıza şer, küfre rıza küfürdür. Ve hilmi

himarî mezmumdur; onun için safvetini bulanmaktan koruyacak bâdireleri, çakışları olmıyan, ya'ni hiç asârı

gadab göstermiyen hılimde hayır yoktur diyen şâirin şu beytini yukarılarda da geçdiği üzere Resulullah

beğenmişti:

ولا خير في حلم اذا لم تكن له بوادر تحمى صفوه ان
يكدر ا

Ve hadîsi sahîhte «

مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ وَ مَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ وَ
= مَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَ ذَلِكَ أَوْعَفُ الْإِيمَانِ

Sh:»6083

sizden herkim bir münker, bir biçimsizlik görürse onu eliyle deęişdirsin ona gücü yetmiyen diliyle, ona da

gücü yetmiyen kalbiyleki o iymanın en zayıfidir.» Buyurulmuştur. «

وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى
يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَأَمَّا يُنْسِينَكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ
بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

gibi sabr edilmemesi lâzım gelen ahvalde de telâş ve tehevürle hareket etmeyip «

«قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي

buyurulduğu üzere basîret ile hareket etmelidir.

İşte ancak böyle iymın, salih ameller, tevâsıy bilhakk, tevâsıy bissabr dört vasf ile muttasıf olan kimseler,

husranda değil, müstesnâdırlar. Bu müstesnâlardan maadası mutlak bir husrandadırlar. Bunun dördü de

hakka iymanı kâmilin bir tezahürü demektir. Hak, haddizatinde sâbit ve mütehakkık olduğu ve inanmanın

hukmü de inanılana tabi' bulunduğu için hakka iymın hiç bir zaman yanlış çıkmıyacak ve bütün mekân ve

zamanın fevkında hayatı hakk ile yaşayacak olan ebedî bir ni'met ve saadet olduğundan Dünyada o hakka
iymanı kâmilin bir tezahüründen ibaret olup da onun yolunda güzel amellere sarf edilmiş bulunan bir
hayat, bir ömür hiç bir zaman boşa gitmez, husrana düşmez. Böyle bir iymana mazhar olmyan nefisler de
husrandan kurtulmaz. Hiç iymanı olmyanların kurtulmıyacağı açık olduğu gibi bâtıla iman etmiş olanların
da o iman semeresi olan amelleri o batılın butlâniyle zâil olup gideceği dahi şübhesirdir. Fakat bu âyet
şunu iktiza ediyorki hakka iman etmekle beraber salih ameller yapmyan ve hak ve sabır tavsiye etmyen
kimseler de bir nevi' husrandan haric kalmamış olurlar. Demek olurki iman olunca amelsizlik ziyan etmez
diyen Mürcienin kavilleri hak değildir. Doğrusu ehli sünnetin dedikleri gibi iymanı olup da imanına göre
âmil olmayan fâsiklar, âsıyler için de bir nevi' husran vardır. Zira Ebedî olmamakla beraber
usatı

Sh:»6084

mü'minin için de Cehennem vardır. İyman en sonunda onlarıda halâs eder ise de seyyiâtı hasenatından
ağır gelen mü'minler de günahları temizlenene kadar Cehennem azâbı olan husranı göreceklerdir.

Başda beyan olunduğu üzere Bu Sûrenin tafsilî bütün Kur'an demek olduğundan daha ne kadar ıyza
edilse tükenmez. Taberânî Evsatda ve Beyhekî Şu'abda Ebu huzeyfeden -Ki sohbeti vardır- şöyle dediğini
rivayet eylemişlerdir: Resulullahın Ashabından iki kişi mülâkat ettiklerinde biri diğerine « وَالْعَصْرِ »
Sûresini okumadan, sonra da biri diğerine selâm vermeden ayrılmazlardı اهـ .

Bizlerin de asrımızın gidişini ve ömürlerimizin geçişini anlayıp düşünerek birbirlerimize hak ve sabır
tavsiye etmeğe ve Hak tealâya iymanı kâmil ile güzel amellere muvaffakiyyet dilemeğe ihtiyacımız ne kadar
çok! Ne kadar çok!... Buna mukabil böyle hak ve hayır tavsiye eden müstesnâlarla alay ederek onlara türlü
türlü ta'n-ü teşni' edenlerin de hesabı yok, fakat bunun üzerine bilhassa öylelerinin husranındaki şiddeti
beyan için de Hümeze Sûresi geliyor.